

SYNAGOGEN DEL 5

Synagogen – et mønster for den første kristne menighet

Dan-Åke Mattsson

Når man sammenligner den første kristne menighet med synagogen finner vi mange likhetstrekk. Dette er ikke så rart ettersom de første som ble kristne var jøder og var vant til å komme sammen på en ordnet måte som fungerte godt. Vi skal nå i denne siste delen av synagogeserien se nærmere på flere av disse likhetstrekkene. Men først litt om synagogens rolle i kristendommens utbredelse.

Synagogens rolle i spredningen av kristendommen

At synagogen har spilt en stor rolle i utbredelsen av evangeliet er hevet over all tvil. *Theological Dictionary of the New Testament* kommenterer dette: «Ifølge skildringen i Apostlenes gjerninger var synagogene en av de viktigste faktorene for den opprinnelige kristne historie.»¹

Da Paulus besøkte en ny by pleide han ofte å bruke synagogen som et utgangspunkt for sin forkynnelse. «De reiste gjennom Amfipolis og Apollonia og kom til Tessalonika. Der var det en jødisk synagoge, og Paulus gikk dit, som han pleide. Tre sabbater hadde han samtaler med dem ut fra skriftene.» (Apg 17:1,2) Men selv om man i begynnelsen brukte synagogen til undervisning, ble det behov for å samles andre steder. Det ble da opprettet egne lokaler, ofte i private hjem, der de første kristne kunne komme sammen. At de kristne gjorde dette allerede i sin spede begynnelse er det ingen tvil om.

«Slik ble menighetene styrket i troen og vokste i tall for hver dag.» (Apg 16:5)

«Og la oss ikke holde oss borte når menigheten vår samles, som noen har for vane. La oss heller oppmuntre hverandre, og det så mye mer som dere ser at dagen nærmer seg.» (Hebreerne 10:25)

La oss nå se nærmere på fellestrekk mellom synagogen og den kristne menighet i det første århundre.

Private hjem

Synagogen: «Noen synagoger i slutten av det første- og andre århundret i Palestina var antakelig private bygninger som var omgjort til offentlige synagoger.»²

Den første kristne menighet: I Det nye testamente (NT) kommer det fram at man kom sammen private hjem. Blant annet nevnes det hjemmet til Priska og Akvilas «Hils Priska og

¹ *Theological Dictionary of the New Testament*, Bind VII s.835

² *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Bind, s.118

Akvilas ... Hils også menigheten som samles i huset deres». (Rom 16:3,5); hjemme hos (Filemon 1:1, 2) og hjemme hos Nymfa. (Kol 4:15)

Undervisning (Del 3)³

Synagogen: «Theodotos, sønn av Vetenos, prest og synagogeforstander ... oppførte denne synagogen til ... undervisning i budene.»⁴

Den første kristne menighet: «Et helt år var de [Saulus og Barnabas] sammen i menigheten der [Antiokia] og gav mange mennesker opplæring i troen.» (Apg 11:26)

Timoteus fikk beskjed av Paulus at han skulle ta hånd om undervisningen. «Inntil jeg kommer, skal du særlig ta deg av ... undervisningen.» (1 Tim 4:13) Et av kravene til en tilsynsmann i menigheten var at han skulle være «dyktig til å lære andre.» (1 Tim 3: 2) og Paulus skriver også til Titus: «Vær selv et forbilde i gode gjerninger! La undervisningen din være uforfalsket og båret fram med alvor.» (Titus 2:7).

Opplesning (Del 3)

Synagogen: Etter at et bestemt avsnitt fra Toraen var lest på sabbatsmorgenen ble et stykke fra profetene lest. «Da han [Jesus] reiste seg for å lese av Skriften, rakte de ham profeten Jesajas bok.» (Luk 4:16, 17); «Etter at det var lest fra loven og profetene, sendte synagogeforstanderne noen ned til dem [Paulus og Barnabas] ...» (Apg 13:15) For Moses ... blir lest i synagogene hver sabbat.» (Apg 15:21).

Det er interessant å merke seg at det å komme regelmessig sammen og lese fra en hellig bok var helt unikt på denne tiden. *L Levine* skriver om dette: «I det første århundre hadde det blitt en universell jødisk praksis å ha ukentlig felles-lesing og studie av hellige tekster. En slik felles-lesing var helt unikt i den antikke verden; ingen slik form for tilbedelse var kjent i den ikke-jødiske verden. Riktig nok produserte visse mysteriekulter i den hellenistisk-romerske verden hellige tekster som ble lest av og til. Men den jødiske praksisen var faktisk noe enestående for et helt samfunn å ha regelmessige møter for noe slikt.»⁵

Den første kristne menighet: Paulus skriver til den unge Timoteus «Inntil jeg kommer, skal du særlig ta deg av skriftlesningen.» (1 Tim 4:13)

Profetier (Del 3)

Synagogen: «Etter at det var lest fra loven og profetene, sendte synagogeforstanderne noen ned til dem [Paulus og Barnabas]...» (Apg 13:15). Dette kommer også fram av Misjná, i en

³ Tallene i parentes er henvisning til hvilken del i synagoge serien emnet drøftes utførlig.

³ The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East, Bind V., s. 118

⁴ Biblical Archaeology, s. 240.

⁵ The Ancient Synagogue, The First Thousand Years, s.140

drøftelse av opplesningen av loven sies det: «De kunne avslutte med å lese en profetisk tekst.»⁶

Den første kristne menighet: I den kristne menighet ble det ofte drøftet profetier, noe som tydelig kommer i brev som ble sendt til menighetene. Naturlig nok dreide det seg om trekk ved Guds rike og Messias. Peter skriver for eksempel: «Derfor står også profetordet så mye fastere for oss. Dette ordet gjør dere rett i å holde fast på ... Men dere må framfor alt vite at en ikke kan tyde noe profetord i Skriften på egen hånd. (2 Pet 1:19,20) Paulus drøfter inngående profetier i flere av sine brev, som for eksempel brevet til Romerne og Galaterne.

Bønn (Del 3)

Synagogen: «Når dere ber, skal dere ikke gjøre som hyklerne: De liker å stå i synagogene og på gatehjørnene og be for å vise seg for folk». (Matt 6:5)

Den første kristne menighet: «Trofast holdt de seg til apostlenes lære og samfunnet, til brødsbrytelsen og bønnene» (Apg 2:42) «I mellomtiden ble Peter holdt i fengslet. Men det ble gjort inderlig bønn til Gud for ham av menigheten.» (Apg 12:5) «Og dere [menigheten i Korint] skal hjelpe til ved å be for oss. Når mange ber, vil takken for Guds nådige hjelp og det han har gjort mot oss, stige opp fra manges munn.» (2 Kor 1:11)

Eldste eller tilsynsmenn⁷ (Del 4)

Synagogen: De som hadde hovedansvaret i den lokale synagogen var *de eldste*. Fra de eldste ble det valgt ut en synagogeforstander (eller flere) som hadde ansvaret for det vi kan kalle den daglige drift. Ordet synagogeforstander er oversatt fra det greske ordet *archisunagogos* som ifølge gresk – engelsk leksikon betyr: «En som er overhode og som leder anliggender i en synagoge - 'president for en synagoge, leder av en synagoge.»⁸

Den første kristne menighet: Det var menn som oppfylte bestemte krav som hadde ansvaret i menigheten, disse ble kalt *eldste* eller *tilsynsmenn*. «Og de valgte eldste for dem i hver menighet.» (Apg 14:24) og Paulus skriver til Timoteus. «Du skal innsette eldste i hver by, slik jeg påla deg. En eldste må det ikke være noe å utsette på...» (Tit 1:5)

Tjenere (Del 4)

Synagogen: Synagogetjenerens oppgave var som oftest å assistere synagogeforstanderen. Vi finner en synagogetjener (gr. *hyperetes*) i Lukas 4:20: «Så rullet han [Jesus] bokrullen sammen, rakte den til tjeneren og satte seg.» Å hente og overrekke skriftruller til de som

⁶ mMegillah 4: 2 III K. The Mishna, A New Translation.

⁷ At eldste og tilsynsmenn betegner den samme oppgaven kommer fram av Apg 20: 17, 28 og Tit 1: 5, 7

⁸ Greek NT Lexicon based on Semantic Domains Louw & Nida ordnr. 53.93 (Bibleworks 4.0)

skulle lese var bare en av mange praktiske oppgaver en tjener i synagogen hadde. Oppslagsverket *McClintock & Strong Encyclopedia* forteller også hvilke andre oppgaver han hadde: «Han tok hånd om møblene, åpnet dørene, rengjorde synagogen, tente lampene, gjorde bygningen klar til gudstjenesten, og kalte folket sammen til tilbedelse, ropte opp navnene på de som var valgt ut av synagogens ledere til å komme opp på plattformen for å lese et avsnitt fra loven og profetene,»⁹

Den første kristne menighet: I tillegg til tilsynsmenn i menigheten som hadde ansvar var det også tjenere, kalt *diakoner* eller *menighetstjenere*¹⁰. «Likeså skal diakonene være aktede menn, som står ved sitt ord, ikke ligger under for drikk og ikke er ute etter skammelig vinning. ⁹ De skal eie troens hemmelighet i en ren samvittighet.¹⁰ Men også de skal først prøves, og dersom det ikke er noe å utsette på dem, skal de settes til tjenesten.» (1 Tim 3:8-10) Det greske ordet *diakonos* som er oversatt med diakoner betyr: «En som tjener som diakon, med ansvar for å ta vare på de troendes behov - '*diakon*, en som hjelper de troende.»¹¹ En diakon var altså en person som tok seg av de praktiske oppgavene i menigheten, akkurat som tjeneren i synagogen.

Kvinner (Del 4)

Synagogen:

I en artikkel¹² av *Shmuel Safrai* og *Menahem Stern* står det att på Jesu tid deltok kvinner fullt ut i det religiøse samfunnslivet. Dette inkluderte deltakelse i synagogens gudstjeneste og studiesamlinger. Menn og kvinner satt sammen, men av sosiale grunner var det ikke tillatt for kvinner å lese Skriften offentlig. Dette er noe også oppslagsverket *International Standard Biblical Encyclopedia* bemerker: «En hvilken som helst mann kunne lede bønnen og oversette skriften.»¹³

Den første kristne menighet:

I menighetene ser det ut til at menn og kvinner satt sammen. Selv om de kristne kvinner forkynte og underviste¹⁴ utenfor menigheten, underviste de ikke i menigheten. «Som i alle kristne menigheter skal kvinnene tie i menighetssamlingene. Det er ikke tillatt for dem å tale, de skal underordne seg, slik også loven sier. Hvis det er noe de vil lære, så la dem spørre sine menn hjemme. For det sømmer seg ikke for en kvinne å tale i menigheten.» (1 Kor 14: 33,34)

Gjestfrihet (Del 4)

⁹ McClintock & Strong Encyclopedia (Synagogue - Biblical Cyclopedia)

¹⁰ «Paulus og Timoteus, Jesu Kristi tjenere, til alle de hellige i Kristus Jesus, som er i Filippi, sammen med tilsynsmenn og menighetstjenere.» (Fil 1:2)

¹¹ Greek NT Lexicon based on Semantic Domains Louw & Nida ordnr. 53.67(Bibleworks 4.0)

¹² <https://www.cbeinternational.org/resource/place-women-first-century-synagogues/>

¹³ International Standard Encyclopedia, Bind IV s. 681

¹⁴ Se for eksempel omtale av de kristne kvinnene Priskilla (Rom 18. 29), Evodia og Syntyke (Fil 4: 3)

Synagogen: I følge Theodotos-inskripsjonen var det herberge knyttet til den synagogen ... oppførte denne synagogen til opplesing av Toraen og undervisning i budene, og også gjestehuset og rommene.»¹⁵

Den første kristne menighet: I NT blir de kristne oppfordret til å vise gjestfrihet. «Vær med å hjelpe kristne som lider nød, og legg vinn på gjestfrihet.» (Rom 12:13). «Glem ikke å være gjestfri». (Heb 13:2), og det var et krav til tilsynsmenn i menigheten «Han [en tilsynsmann] skal være gjestfri». (Tit 1:8)

Domstol (Del 4)

Synagogen: Selv om synagogen i første rekke ble brukt til undervisning ble den også brukt som lokale domstoler også kalt lokale *sanhedrin* om det kommer fram i Lukas 21:12: «Men før alt dette skjer, skal de legge hånd på dere og forfølge dere, overgi dere til domstolen i synagogene ...»

Den første kristne menighet: Paulus skrev til menigheten i Korint «Når en av dere har en sak mot en annen, hvordan kan han da våge å legge den fram for de urettferdige og ikke for de hellige? ... hvorfor duger dere ikke da til å dømme i småsaker? ... Og når dere har slike saker, hvorfor setter dere til dommere folk som ikke har tillit i menigheten? Dette er en skam for dere! Finnes det ikke en eneste forstandig blant dere som kan ordne opp i saker mellom brødre?» (1 Kor 6:1-5)

Tukt (Del 4)

Synagogen: «Og ta dere i vare for menneskene! For de skal overgi dere til domstolene og piske dere i synagogene» (Matt 10:17).

I den første kristne menighet ble det ikke benyttet fysisk avstraffelse. I stedet ble det lagt vekt på at de som tilhørte menigheten og førte et uordentlig liv skulle bli rettleidet og irettesatt. Denne tukten var det tilsynsmennene i menigheten som hadde ansvar for. «Dem som synder, skal du irettesette i alles nærvær til skrekk og advarsel for andre.» (1 Tim 5:20) «Han [tilsynsmann] må holde seg til det troverdige ord i samsvar med læren, slik at han både er i stand til å rettlede etter den sunne lære og til å gjendrive påstandene til dem som sier imot ... Derfor skal du refse dem strengt, så de kan bli sunne i troen.» (Tit 1:9,13)

En annen form for tukt var *begrenset omgang*. En person som levde et uordentlig liv, men ikke så alvorlig at de kunne bli utstøtt, skulle man begrense omgangen med. «Vi pålegger dere, brødre, i Herren Jesu Kristi navn å trekke dere tilbake fra enhver bror som fører et uordentlig liv og ikke retter seg etter den overlevering som dere mottok fra oss ... så merk dere hvem det er. Ha ikke noe med ham å gjøre, så han kan gå i seg selv. Se bare ikke på ham som en fiende, men vis ham til rette som en bror.» (2 Tess 3: 6, 14, 15)

¹⁵ Biblical Archaeology, s.240.

Utstøtelse

Synagogen: «De sa dette fordi de var redde for jødene. Jødene hadde alt bestemt at den som bekjente at Jesus var Messias, skulle utstøtes av synagogen.» (Joh 9:22)

I den første kristne menighet ble det også praktisert utstøtelse. Paulus skriver til menigheten i Korint: «dere [skal ikke] omgås en som går for å være en kristen bror, men lever i hor eller er pengegrisk, dyrker avguder, er en spotter, en drukkenbolt eller en ransmann. Et slikt menneske skal dere heller ikke spise sammen med. Hva har jeg med å dømme dem som står utenfor? Er det ikke de som er innenfor dere skal dømme? De som står utenfor, skal Gud dømme. Få da den onde bort fra dere! (1 Kor 5:9-11) og Johannes skriver: «Den som ikke holder seg til Kristi lære, men går ut over den, har ikke samfunn med Gud. Den som holder seg til læren, han har samfunn med Faderen og Sønnen. Om noen kommer til dere og ikke fører denne lære, så ta ikke imot ham i deres hjem, og hils ham ikke vel møtt. For den som hilser ham, blir medskyldig i det onde han gjør.» (2 Joh 9-11)

Innsamling til de fattige (Del 4)

Synagogen: Boken *The History of the Jewish people* forteller om innsamlingen i synagogen: «Det var i synagogene innsamlingen av almisser fant sted. Det ble gjort en forskjell mellom den ukentlige pengekassen (cupa), hvorfra de lokale fattige ble støttet regelmessig en gang i uken, og 'tallerkenen', som enhver trengende person (spesielt fremmede) kunne få en daglig porsjon fra.»¹⁶

I den første kristne menighet: Å støtte de fattige var noe man i den første kristne menighet tok alvorlig. Johannes skriver i et av sine brev: «Men den som ser en bror lide nød og lukker hjertet til for ham når han selv har mer enn nok å leve av, hvorledes kan han ha Guds kjærlighet i seg? Mine barn, vår kjærlighet må være sann, ikke tomme ord, men handling.» (1 Joh 3:17,18; se også Jak 2: 15). Når det oppsto spesielle behov ble det iverksatt innsamlinger. «Det var den som kom under keiser Claudius. Da ble disiplene enige om at enhver av dem skulle gi så mye han kunne avse, for å hjelpe de brødrene som bodde i Judea. Dette gjorde de, og de sendte gaven med Barnabas og Saulus til de eldste.» (Apg 11:27-30).

Innsamlinger i menigheten fortsatte også etter apostlenes tid. *Justin Martyr* skriver i 1. Apology: «Og de som har mulighet og er villige gir det som de synes passer. Det som samles inn deponeres hos den som har ledelsen. Han sørger for de foreldreløse, enkene, de som på grunn av sykdom eller annen årsak er i nød, de som er i lenker og de fremmede som oppholder seg blant oss blir tilgodesett.»¹⁷

Finansering (Del 2)

¹⁶ The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ 175 B.C – A.D. 135, Bind II s.437

¹⁷ 1 Apology, kap 67. <http://www.earlychristianwritings.com/text/justinmartyr-firstapology.html>

Synagogen: Når det gjaldt finansieringen sier oppslagsverket *Theological Dictionary of the New Testament*: «Synagoger ble bygget ved hjelp av fellesfond, enten gjennom skatter eller gaver og legater. I følge Tosefta¹⁸ kunne enhver jøde bli tvunget til å bidra til oppføringen av en synagoge.»¹⁹

I den første kristne menighet: Ettersom de kristne i det første århundre hadde møter i private hjem var det ikke behov for bidrag til oppføring av bygninger. Men det var behov for å gi økonomisk hjelp til slike som Paulus som reiste rundt og forkynte og besøkte menighetene. «Vi arbeidet natt og dag, vi strevde og slet for ikke å bli til byrde for noen av dere. Vi har nok full rett til underhold, men vi ville gi dere et eksempel, så dere kunne gå i vårt fotspor.» (2 Tess 3: 8, 9) Menigheten i Filippi var eksempel på en slik menighet som støttet ham «Likevel var det rett av dere å hjelpe meg da jeg hadde det vanskelig ... Allerede da jeg var i Tessalonika, sendte dere meg både én og to ganger det jeg trengte.» (Fil 4:15-18)

Det ble også gitt veiledning om hvordan bidragene skulle samles inn «Når det gjelder innsamlingen til de hellige, skal også dere gjøre slik jeg har pålagt menighetene i Galatia. Hver søndag skal hver enkelt legge til side hjemme hos seg selv så mye som han er i stand til, for at innsamlingen ikke først skal begynne når jeg kommer. Når jeg er kommet, skal jeg la dem dere finner skikket, få anbefalingsbrev og sende dem til Jerusalem med gaven.» (1 Kor 16: 1-3)

Dette var den den siste delen i serien om synagogen. De andre fire delene som finnes på Nobimu.no er:

1. Synagogens opprinnelse
2. Synagogens arkitektur og finansering
3. Synagogens funksjon I
4. Synagogens funksjon II

¹⁸ Tosefta betyr supplement eller tillegg og ble sett som et tillegg til Misjná

¹⁹ *Theological Dictionary of the New Testament*, Bind VII, s. 813

Bibliografi

The Ancient Synagogue, The First Thousand Years Levine, L. 2000, Yale University Press. London

Biblical Archaeology Wright, Ernest G, 1962. Westminster Press, University of Michigan, USA

Greek NT Lexicon based on Semantic Domains Louw Johannes. P & Eugene Nida, 2nd Ed. 1988. Elektronisk utgave i Bibleworks 4.0, 1998

The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ 175 B.C – A.D. 135 Emil Shürer, A New English Version, Ed. Vermes G., 1986, Clark Ltd, Edinburgh

The International Standard Bible Encyclopedia. Ed. Bromiley, 1988 Eerdmans Publishing, Michigan

McClintock J & Strong J., Cyclopedia of Biblical, Theological And Ecclestial Literature, 2000. Elektronisk utgave. Ages Software, USA og Synagogue - Biblical Cyclopedia

The Mishna, A New Translation, 1988, Neusner Jacob. Yale University Press, London
New International Version (NIV) Electronic edition, Bibleworks 4.0, 1998. USA

The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East Ed. Meyers Eric, 1997. Oxford University Press, Oxford

Theological Dictionary of the New Testament. Ed. Bromiley G., 1971. Eerdmans, Michigan